

AN ANALYTICAL STUDY OF THR ERBIL POET YAQOUB AGHA AND HIS HISTORICAL VERSE

Salahaddin University-Erbil, College of Languages, Turkish Language
Department

Asst. Prof. Dr. ARSAN HASHIM MAHMOOD AL-SAQEE

Email: arsan.mahmood@su.edu.krd

Abstract

Historical versification represents a unique embodiment of the connection between classical Turkish literature and history. This intriguing literary form, which intricately blends letters and numbers to convey dates numerically, serves as an aesthetic medium that records the age of edifices built with particular artistry, as well as the birth and death of loved ones. Within this system-revealed through verbal calculations-are encapsulated various life events such as birth, death, marriage, war, peace, circumcision, fires, earthquakes, matters of inheritance, appointments, victories, conquests, and the construction or restoration of architectural structures. Such verses may appear in two hemistiches, a single line, a phrase, or even a single word. Historical poetry, which can be composed for virtually any event, stands out as a captivating genre because it offers a window into classical poetry nourished by and responsive to life itself.

This article examines the historical verses of Yaqoub Agha, a Turkmen poet from Erbil who lived in the 19th century. The study evaluates a number of his compositions that address events such as births, deaths, construction and reconstruction, appointments, and

Kirkuk University Journal
of Humanities Studies

مَجَلَّةُ جَامِعَةِ كَرْكُوكَ لِلدِّرَاسَاتِ الْإِنْسَانِيَّةِ

عدد خاص بنشر وقائع المؤتمر العلمي الثالث (العلوم الإنسانية أساس الارتقاء الفكري للمجتمع للمدة 2-1 - حزيران 2025)

dismissals. The primary objective of this research was to access the poet's divan, known to exist, and to publish all his historical compositions. However, despite extensive efforts, the divan could not be obtained. Instead, the historical verses were compiled from columns published by Abdullah Haddad in the Arabic-language magazine Barsh in 2004 and 2005, as well as from The Poets of Erbil, a book by Ata Terzibashi published in 2007. The collected texts have been presented and evaluated in terms of their content. No previous detailed study has been conducted on these compositions. Based on the findings of this research, Yaqoub Agha may be considered a member of a distinguished and well-known Erbilite family, with poetry characterized by elegance and fluidity.

Keywords: Classical Turkmen Literature, Yaqoub Agha, Poet of Erbil, Historical Verse

تحليل المنظومات التاريخية للشاعر الأربيللي يعقوب آغا

أ.م.د. أرسان هاشم محمود الساقبي

جامعة صلاح الدين - أربيل، كلية اللغات، قسم اللغة التركية

الخلاصة

المنظومات التاريخية هي تجسيد لعلاقة الأدب التركي الكلاسيكي بالتاريخ. هذا الناتج الأدبي الشيق، الذي يشكل الحروف والأرقام ويعطي التواريخ بالأرقام، هو مادة جمالية تسجل عمر المباني المبنية بجمالية معينة، وميلاد ووفاة الأحاب. وفي هذا النظام الذي تكشفه الحسابات اللفظية مثل الولادة، الوفاة، الزواج، الحرب، السلام، الختان، الحرائق، الزلازل، حالات الميراث، التعيين، الانتصارات، الفتوحات، بناء أو إصلاح الهياكل المعمارية. في بعض الأحيان يمكن أن يكون في مقطعين، وأحياناً في سطر، وأحياناً في مجموعة كلمات أو كلمة. يعد الشعر التاريخي، الذي يمكن كتابته عن أي حدث

Kirkuk University Journal
of Humanities Studies

مَجَلَّةُ جَامِعَةِ كَرْكُوكَ لِلدِّرَاسَاتِ الْإِنْسَانِيَّةِ

عدد خاص بنشر وقائع المؤتمر العلمي الثالث (العلوم الإنسانية أساس الارتقاء الفكري للمجتمع للمدة 2-1 - حزيران 2025)

تقريبًا، مجالًا رائعًا لأنه نافذة للشعر الكلاسيكي الذي يتغذى على الحياة وينفتح عليها.

في هذه المقالة تم التعرف على المنظومات التاريخية ليعقوب آغا الشاعر الأربيلي التركماني الذي عاش في القرن التاسع عشر وتم تقييمها. هناك منظومات تاريخية مكتوبة ليعقوب آغا وتتضمن حالات ولادة، وفيات، أعمار و بناء، تعيينات و إقالة. وكان هدفنا الأساسي عندما بدأنا عملنا هو الوصول إلى ديوان الشاعر الذي كنا على علم بوجوده، ونشر جميع منظومة التاريخة. لكن رغم كل جهودنا لم نتمكن من الحصول على الديوان، وتم جمع المنظومات التاريخية باستخدام أعمدة مجلة بارش التي نشرها عبد الله حداد باللغة العربية عامي 2004 و 2005 وكتاب شعراء أربيل الذي نشره عطا ترزي باشي عام 2007، وتم تقديم النصوص المكتوبة و تقييمها من حيث المحتوى. ولم تجر أي دراسة مفصلة حول هذه المنظومات من قبل. وبناء على المعلومات التي حصلنا عليها من خلال هذه الدراسة، يمكن تقييم يعقوب آغا باعتباره فردا من عائلة أربيلية معروفة وعريقة وشعره أنيقا وسلسلا.

الكلمات الافتتاحية: الأدب التركماني الكلاسيكي ، يعقوب آغا، شاعر أربيل، المنظومات التاريخية

ERBİL DİVAN ŞAİRİ YA‘KÛB AĞA VE TÂRÎH MANZÛMELERİNİN İNCELEMESİ

DOÇ.DR. ARSAN HASHIM MAHMOOD AL-SAQEE

Salahaddin Üniversitesi-Erbil, Diller Fakültesi, Türk Dili Bölümü

ÖZET

Tarih manzumeleri, klasik Türk edebiyatının tarihle olan ilişkisinin ete kemiğe bürünmüş halidir. Harfler ile sayıları şekillendiren, sayılar ile tarihleri veren bu ilginç edebi mahsul,

belirli bir estetik içinde imar edilen binaların yaşını, sevdiklerin doğumunu, ölümünü kayda alan estetik bir malzemedir. Doğum, ölüm, evlenme, savaş, barış, sünnet, yangın, deprem, mansıp ve tayin durumları, zaferler, fetihler, mimari yapıların inşası veya tamiri gibi ebce hesabı ile ortaya konulan bu sistemde tarih; bazen bir beyitte, bazen bir mısradan, bazen bir kelime grubunda ya da kelimede olabilir. Hemen her olay hakkında yazılabilen tarih manzumeciliği, klasik şiirin hayattan beslenen ve hayata açılan bir penceresi olması yönüyle dikkate değer bir alandır.

Bu makalemizde, 19.yüzyılda yaşayan Erbilli Türkmen şairi Ya'kûb Ağa'nın tespit edilebilen tarih manzumeleri tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. Ya'kûb Ağa'nın doğum, vefat, imar ve inşa, tayin ve azledilmek için yazılmış tarih manzumesi bulunmaktadır. Çalışmamıza başlarken ana gayemiz, şairin varlığından haberdar olduğumuz divanına ulaşmak ve bütün tarih manzumelerini neşretmektir. Ancak bütün çabalarımıza rağmen divan elde edilememiş, tarih manzumeleri Abdullah Haddad'ın 2004 ve 2005 yıllarında peyderpey Arapça olarak yayınladığı "Barış Dergisi" köşelerinden ve Ata Terzibaş'ın 2007 yılında yayınladığı "Erbil Şairleri" adlı kitaptan faydalanılarak bir araya getirilebilmiş, şiirlerin transkripsiyonlu metni verilmiş, muhteva açısından değerlendirilmiştir. Söz konusu bu şiirler hakkında daha önce detaylı bir inceleme yapılmamıştır. Bu çalışma vesilesiyle elde ettiğimiz bilgilere dayanarak Ya'kûb Ağa'nın, tanınmış ve seçkin Erbilli bir aileye mensup, şairliği zarif ve akıcı olarak değerlendirmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türkmen Edebiyatı, Ya'kûb Ağa, Erbil Şairi, Tarih Mazmuneleri

GİRİŞ

Ebcet, aslında Arap alfabesindeki harflerin kolayca ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesiyle oluşturulan sekiz manasız kelimeden (هز, ebced, اجد) (Al-Saqee, 2023, s. 53) meydana gelen bir sistemin adıdır. Bu sistem, ebcet hesabına tekabül eden sayıları esas alarak herhangi bir olayın tarihini ustalıkla bir veya birden çok kelime, mısra veya beyit hâlinde verecek şekilde harflerin her birinin sayı değerlerinin toplanması sonucunda meydana getirilen bir hesap sistemidir (Demirel, 2008, s. 373). Aşağıdaki tabloda harflerin sırası ve değerleri gösterilmiştir:

Arapça Yazılışı	Değeri	Arapça Yazılışı	Değeri
أ	1	س	60
ب - پ	2	ع	70
ج - چ	3	ف	80
د	4	ص	90
ه	5	ق	100
و	6	ر	200
ز - ژ	7	ش	300
ح	8	ة - ت	400
ط	9	ث	500
ي	10	خ	600
ك - ك	20	ذ	700
ل	30	ض	800
م	40	ظ	900
ن	50	غ	1000

İsmail Yakıt (2003) tarih düşürme çeşitlerini öncelikle manen ve lafzen olmak üzere yedi kısımda incelemiş; manen tarihleri de kendi içinde on dört başlık altında toplamıştır (s. 73).

Mürettep divanlarda genellikle “tevârîh” başlığı altında verilen tarih manzumeleri,

aslında bir tür olmaktan ziyade bir edebî sanat olarak görülmüştür. Tarih manzumeleri, daha çok kıt'a nazım şekli ile yazılmakla birlikte gazel, kaside, mesnevi gibi nazım şekilleri ile yazılanlar da vardır. Başlangıçta öğrenme ve ezberleme kolaylığı için ortaya çıktığı tahmin edilen tarih düşürme, daha sonra şairliğin gereklerinden biri sayılarak bu alanda sanat gösterme vasıtası hâline gelmiş, Bursalı Hâşimî ve Seyyid Osman Sürûrî gibi şairlerin elinde en güzel örneklerini vermiştir (Karabey, 2011, s. 80).

Tarih manzumeleri her ne kadar edebiyatın/şiirin doğal bir parçası gibi görünse de başta tarih olmak üzere, sanat tarihi, mimari, gemicilik, coğrafya, sosyoloji, psikoloji gibi birçok disiplinin ilgi alanına girebilecek özellikler de taşımaktadır. Tarih manzumelerinin konularına bakıldığında zaman birbirinden farklı disiplinlerin ilgi alanına hitap ettiği görülmektedir. Örneğin fetihlerle ilgili tarih manzumeleri tarih; evlenme, sünnet, doğum ve ölüm gibi manzumelere hem tarih hem sosyoloji; çeşme, cami, mescit, vs. gibi binalarla ilgili manzumeler hem mimari hem de dinî açıdan incelenmeye değer özellikler taşımaktadır (Demirel, 2008, s. 84).

Klasik edebiyatın tarihle, sanat tarihiyle ilişkisinin güzel birer mahsulü olan tarih manzumeciliği alanında Erbilli şair Yakûp Ağa'nın özel bir yeri vardır. Zira o,

Kirkuk University Journal
of Humanities Studies

مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية

عدد خاص بنشر وقائع المؤتمر العلمي الثالث (العلوم الإنسانية أساس الارتقاء الفكري للمجتمع للمدة 2-1 - حزيران 2025)

Anadolu'nun dilında da Osmanlı'nın ve klasik şiirin izlerinin ne ölçüde görüldüğüne, nasıl yansıdığına deliller barındırmaktadır. Öyle ki 19. asırda Osmanlı hakimiyetinin altında olan Erbil'de neşriyatın, hizmetlerin nasıl olduğunu bu edebî kayıtlardan anlamaktayız.

19. asırda Osmanlı hakimiyetinde olan Erbil'de birçok Türkmen şair yetişmiştir. Bu şairler arasında tahmisleri ile ünlü olan Abdürrezzak Ağa, Hamed (Bin Hızır), Necmî, Sa'îd, divan sahibi olan Es'ad (şeyh Muhammed), Süreyya, Osman ve Kâsîd'ı sayabiliriz.

Ya'kûb Ağa hakkında Irak'ta daha önce Abdullah Haddad tarafından Arapça bir çalışma yapılmıştır. Bundan başka, Ata Terzibaşı'nın "Erbil Şairleri" adlı eserinde de şairin hayatı ve bazı şiirleri nakledilmiştir. Ata Terzibaşı, kitabında Ya'kûb Ağa'nın 1 kaside, 6 gazel, 1 nazire ve 7 tarih manzumesine yer vermiştir. Terzibaşı, yazısının başında Ya'kûb Ağa'nın hayatı ve şiirleri hakkındaki bilgilere, yerel yayınlarda, gazete ve dergilerde, yazma şiir mecmualarında rastlanmaktadır. Ayrıca şairin hayattaki ailesinden elde edilen bilgi ve belgeler ile bazı halk rivayetleri de şairin yaşamına ışık tutmaktadır.

Aşağıda, Ya'kûb Ağa'nın adı, mahlası, doğum yılı ve yeri, ailesi, hayatı, vefatı, sanatı, eseri ve Ya'kûb Ağa'nın tarih manzumeleri hakkında bilgiler verilmiştir.

1. Adı

Asıl adı Ya'kûb, künyesi "Bin Hâc Kâsım Ağa Dizdâr"dır. "Ağa" lakabı, şehrin muhafızı olan babasından kalan resmî bir unvandır.

2. Mahlası

Şair, şiirlerinde “Ya‘kûb” ismini mahlas olarak kullandığı görülmektedir.

3. Doğum Yılı ve Yeri

Ya‘kûb Ağa’nın doğum tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte, Haddad’a göre 1800 yılları civarında Erbil’de doğduğu belirtmektedir (Haddad, 2004a, s. 63). Bununla birlikte şairin Erbil’de doğduğu ve hayatının sonuna kadar burada yaşadığı bilinmektedir.

4. Ailesi

Ya‘kûb Ağa, Bayat Türkmenlerinden olan ve zamanında Erbil Kalesi’nde “dizdarlık” yani muhafızlık yapan Kasım Ağa’nın oğludur (Terzibaşı, 2007, s. 50) (Haddad, 2004a, s. 63).

5. Hayatı

1831 yılında Revanduz emiri meşhur Kör Paşa Mehmet’in ayaklanması üzerine, Ya‘kûb Ağa’nın hükümet yanlısı olan babası Kasım Ağa, ailesiyle birlikte kısa bir müddet için Erbil’i terk etmek zorunda kalmış ve asıl yurtları olan Irak’ta Bayat bölgesine göçmüştür.

Revanduz mollası Mehmet Hattî Efendi’nin vaazları ve “Her kim sultana karşı gelirse kâfir sayılır ve karısı kendisinden boş olur.” şeklindeki fetvasıyla isyancılar eylemlerine son vermiştir. Ayaklanmanın bastırılmasında etkili olan fetva sahibi mollaya ve savaşa katılan sorumlulara, bu arada Ya‘kûb Ağagillere de devletçe çeşitli mükâfat ve hilatler verilmiştir. Böylece şairin babası ve müteakiben kendisi, dizdar yani kale muhafızı olarak Erbil Kalesi muhafızlığına atanmıştır.

Ya'kûb Ağa, ailesinin tanınırlığı ve mesleği dolayısıyla Erbil'de büyük bir otorite sayılmış, kendisinin verdiği emirler, şehirde tellallar vasıtasıyla halka "Allah'tan aşağı, Ya'kûb Ağa'nın emridir." şeklinde anonslarla tebliğ edilmiştir (Terzibaşı, 2007, s. 50-52).

6. Vefatı

Ya'kûb Ağa'nın vefatı konusunda Terzibaşı'nın verdiği tarih, 17 Ramazan 1292/ 17 Ekim 1875 tarihidir. Ancak bizzat Erbil Büyük Mezarlığı'na giderek yaptığımız incelemeler neticesinde Ya'kûb Ağa'nın kabrindeki şahidede vefatının H. 1292 olduğunun kayıtlı olduğu görülmüştür.

7. Sanatı

Ya'kûb Ağa, Erbil'in saygın şahsiyetlerinden ve büyük şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Öyle ki Kerkük'te, saray çevresinde nüfuzlu bir şair sayıldığından H. 1280 yılında bu şehirde yaptırılan askerî kışlanın manzum tarihini söylemek de kendisinden talep edilmiştir. O zamanlar Kerkük'te "Sâfi" ve "Kâbil" gibi tarih düşürme sanatında mahir, usta şairler dururken işin Ya'kûb Ağa'ya tevdi edilmesi bu bakımdan anlamlıdır. Sözü edilen manzume, hâlâ kışlanın ana kapısında mermer taş üzerine kazılı olarak durmaktadır:

Ya'kûb Ağa, Kerküklü şair Sâfi ile çok zaman edebî sohbetlerde bulunmuş hatta bir ara yazdığı bir gazelini Erbil'den Sâfi'ye göndererek âdeta ondan şiirini değerlendirmesini istemiştir. Nitekim gazelinin son beytinde şöyle demektedir:

Görse bu beş beytimi Sâfi gibi bir nüktedân

Hîç şek yok cümlesin tasdik eder te'yîd eder

Sâfi de bu gazeli, yaptığı tahmisle takdir etmiş; Ya'kûb Ağa'ya, şiirlerini hünlerden anlamayana, güzeli görmeyen gözlere, zevksizlere sunmamasını tavsiye etmiştir:

Etme her tab'-ı sakîme arz-ı kâlâ-yı hünler

Kılma her a'mâ-yı mâderzâde ta'rîf-i basar

Lezzet-i şi'ri ne bilsün zevksiz her bî-haber

Ya'kûb Ağa'nın şiirlerinde, divan şiiri geleneğinin olgunluğu gözlenmektedir.

Aşağıdaki şiiri, Fuzûlî'nin;

Benim kim bir leb-i handân için giryânlığım vardır

Perîşân turreler devrinde sergerdânlığım vardır
matlalı gazeline nazire olarak yazdığı düşünülmektedir:

Anın kim başına dönmekte sergerdânlığın vardır

Gözümünden hâk-i pâyine sirişkefşânlığım vardır

Hayâli gözde fikri dilde iken bu ne hikmettir

Bu gûne sûz-i bî-pâyân ile giryânlığım vardır

Hevâ-yi 'aşk ile zannetme bes Ya'kûb'dur hayrân

Benim andan füzûn hayretle sergerdânlığım vardır (Terzibaşı, 2007, s. 60)

Yukarıdaki gazelde görüldüğü gibi Ya'kûb Ağa'nın gazelleri dil ve üslup bakımından sarihtir. Bundan başka gazellerinden bazıları da pek selis ve ahenkli olarak değerlendirilerek şairlerce beğenilmiş, tahmis ve tanzir edilmiştir. Örneğin şairin, "üstüne" redifli;

Ol siyeh zülfün ki inmiş rûy-i pür-nûr üstüne

Vechi var tercîh olunsa şâm-ı deycûr üstüne
matlayla meşhur gazeline birçok nazire yazılmıştır.

Kerküklü şair Mustafa Sâlim'in:

Düşmesin hatt-ı siyâhın hadd-i pür-nûr üstüne

Gitmesin ceyş-i 'Arab ol şâh-ı Fağfûr üstüne

matlalı naziresi ve Nevres-i Kadîm'in:

İntizârınla su indi çeşm-i rencûr üstüne

Gam sipahı hamle kıldı kalb-i mehcûr üstüne

matlalı naziresi bunlardan bazılarıdır.

Ya'kûb Ağa'nın söz konusu gazeli müzikalitesi sebebiyle muganniler tarafından yerli makam formuyla uzun hava tarzında seslendirilmiştir (Terzibaşı, 2007, s. 42-44)

8. Eseri

a. Divan

Divan Edebiyatında şairlerin çoğu divana sahiptir. Bu divanın içerisinde türlü nazım şekillerinden oluşan şiirler bulunmaktadır (Al-Saqee, 2024, s. 3). Ya'kûb Ağa'nın şiirlerini topladığı bir divanın olduğu bilinmektedir. Ancak kitap, ailesi ile olan görüşmelerimiz de dâhil olmak üzere, tüm girişimlerimize rağmen temin edilememiştir.

Abdullah Haddad ise Ya'kûb Ağa hakkında Erbil'de Arapça olarak yayımlanan çalışmasında “Ya'kûb Ağa'nın divanının Türkçe 136 sayfadan oluşan bir defter” olduğunu söylemekte ve “Kitap, 20x10 cm ölçüsündedir. Kâğıtları parlak ve çok

kalitelidir. Kapağı (cildi) ise yumuşak ve gri deriden yapılmıştır.” demektedir. Yine Abdullah Haddad’ın verdiği bilgilere göre; divanda kasideler, gazeller, kıtalar, müfredler, tarihler ve mesneviler yer almaktadır. Mesnevilerden biri de Hz. Muhammed’in Miraç olayını konu etmektedir. Ayrıca divanda Doğu Edebiyatı’nın büyük şairlerinin şiirlerinden alıntılar ve notlar da yer almaktadır (Haddad, 2004b, s. 62)

9. Ya‘kûb Ağa’nın Tarîh Manzûmeleri

Ya‘kûb Ağa’nın tarih manzumeleriyle meşhur bir Erbil şairi olduğu bilinmektedir. Onun bu şiirlerinin 23 tanesi Abdullah Haddad tarafından Arap harfli olarak Barış Dergisi’nde yayımlanmış, 7 tanesi de Terzibaşı’nın kendi çabalarıyla elde ettiği yazma nüshalar aracılığıyla yayımlanmıştır. Ata Terzibaşı’ndaki tarih manzumelerin hepsi Abdullah Haddad da mevcuttur. Ancak bazı beyitlerde ve kelimelerin değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Abdullah Haddad’ın Ya‘kûb Ağa’nın Arap harfli olarak yayımladığı tarih manzumeleri, transkripsiyonlu olarak günümüz alfabesine aktarılmış; konuyla ilgisi nispetinde Terzioğlu’nun kaydettiği tarihler de tekrar zikredilmiştir. Böylece Ya‘kûb Ağa’nın son Osmanlı şairleri arasındaki yeri, tarih manzumeciliği, bu tarihler vesilesiyle Erbil’deki Osmanlı tesiri ve devrin gündemi değerlendirilmiştir.

Aşağıda, Ya‘kûb Ağa’nın söylediği tarihler, konusuna göre tasnif edilerek verilmiştir.

a. Görevlendirmeler ve Görevden Alınmalar Münasebetiyle Söylenen

Tarihler

1) Sultan Abdülazîz'in Tahta Çıkması Hakkında

Sultan Abdülaziz Osmanlı devletinin 32. hükümdarıdır. 1861 yılında kardeşinin ölümü üzerine, 31 yaşında iken tahta geçmiştir (Küçük, 1988, s. 179)

Ya'kûb Ağa da Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışını şöyle bir tarihle nazmetmiştir: Şevket-meâb efendimizin hümâyunlarına ta'miye resmi üzre söylediğimiz ta'rîhdir:

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Sâl-i târîhin düşürdüm bir güzel maзмûn ile

Eyledi 'Abdü'l-'azîz Hân luṭf-ı Hakk-ile cülûs

ايلدى عبدالعزيز خان لطف حق ايله جلوس

$55+201+651+119+108+46+99=1278-1=1277$

Sene H. 1277=M. 1861 (Ed-dîvānu'l maḥṭûṭ, s.79) (Haddad, 2005, s. 75) (Terzibaşı, 2007, s. 61)

Bu beytin 1. mısrasında şair “düşürdüm bir güzel maзмûn” diyerek ikinci mısradaki hesaptan 1 sayısının çıkarılması gerektiğini veciz bir şekilde ifade etmektedir. Zira ta'miyeli olan bu tarih beytinin 2. mısrasındaki ebce toplamı 1278'dir, bu sayıdan 1 çıkarıldığında 1277 tarihi elde edilir.

2) Necîb Paşa'nın Bağdat Valisi Olarak Atanması Hakkında

Ya'kûb Ağa, Necîb Paşa'nın Bağdat'a vali olarak atanması hakkında söylediği tarih beyitini mu'cem olarak tertip etmiş olup, "cevherî" kelimesi ile buna işaret ederek, tayin senesi olan H. 1259=M. 1843-1844'ü yalnız noktalı harflerin hesap edilmesiyle söylemiştir:

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

Hurûf-ı cevherîden silk-i nazma çekdi¹ târihi

Necîb Paşaya tevcîh oldu Zevrâ bir de devletden

نجيب باشايه توجيه اولدى زورا برده دولتدن

$65+312+413+10+7+2+450=1259$

H. 1259=M. 1843-1844 (Ed-dīvān, s.17) (Haddad, 2004b, s. 65)

3) Şerîf Paşa'nın Musul'a Tayin Olması Hakkında

Ya'kûb Ağa'nın Şerîf Paşa'nın Musul'a tayin edilmesi hakkında söylediği manzume, dört beyitten oluşmaktadır. İlk üç beyit Türkçe, son beyit ise Farsçadır. Haddad, Türkçe üçüncü beyit ile sondaki Farsça beyti yayımlamıştır. Farsça beyitte verilen tarih, mu'cem olup, "cevherî" kelimesi ile buna işaret edilerek, tayin senesi olan "H. 1260=M. 1844" yalnız noktalı harflerin hesap edilmesiyle söylenmiştir:

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Şâ'ir-i pâkîze-ṭab' u hoş edâ-yı² 'aşrdan

Bende-yi Ya'kûb dā'ī her lisāna āşinā
Güft ta'rîhi kudûmeş ez-ḥurûfî cevherî
Zeniyet afrā bûd Mûşul bâ-Şerîf Paşa-mā
زنیت افرا بود موصل باشریف باشاما

Sene H. 1260 (Ed-dîvân, s. 17) (Haddad, 2004b, s. 65)

4) Kâmil Paşa'nın Musul Valisi Olması Hakkında

Kâmil Paşa, H. 1265=M. 1849 yılında Musul valisi olunca Ya'kûb Ağa, iki beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır.

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

'Avn-ı Vâhidle gelüb söylediler tâ'rîhini

Manşıb-ı Mûşulı zînetledi Kâmil Paşa

منصب موصلی زینتلدی کامل باشا

182+176+511+91+304=1264+1=1265 Sene 126

Bu beytin 1. mısrasında şair 'Avn-ı Vâhidle gelüb söylediler tâ'rîhini" diyerek ikinci mısradaki hesaptan 1 sayısının fazla olmasını gerektiğini veciz bir şekilde ifade etmektedir. Zira ta'miyeli olan bu tarih beytinin 2. mısrasındaki ebcet toplamı 1264'dür, bu sayıyı 1 eklediğinde 1265 tarihi elde edilir.

5) Mustafâ Bey'in Bağdat'a Kethüda Olması Hakkında

Mustafa Bey, H. 1265=M. 1849 yılında Bağdat'ta Kethüda görevine gelmesiyle Ya'kûb Ağa'nın onun için söylediği bir beyitlik tarih şöyledir:

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Göñli açılsa sürûruyla 'Irâkıñ vechi var

Vāli-i Zevrāya oldı Muştafā Beg kethüdā (Sene H.1265)

والىء زورايه اولدى مصطفى بك كتخدا

6) Redîf Paşa'nın Bağdat Valiliğini Teşrifi Hakkında

Ya'kûb Ağa, Redîf Paşa'nın Bağdat'a H. 1290= M. 1873 yılında vali atanması münasebetiyle söylediği tarihi ta'miyeli olarak tertip etmiştir. Bunu;

“Bağdād valîlikle teşrîflerinde söylediğimiz tā'rîhdır ki ta'miyesi lafz-ı edebdir.” cümlesi ile belirten şair, ikinci msrada çıkan 1283 sayısına, birinci mısrada 7 sayısına denk gelen “Edeb ادب” kelimesini de ekleyerek atama tarihi olan 1290 tarihini elde etmiştir:

(Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün)

Edeble hâk-i pāye 'arz ider (Ya'kûb) tā'rîhi

Redîf Paşa ile oldı müzeyyen merkez-i Zevrā

ردیف باشا ایله اولدی مزین مرکز زورا

$294+304+46+51+107+267+214+(7)+=1290$

Sene H. 1290=M. 1873 (Ed-dīvānu'l-maḥṭūt, s. 79.) (Haddad, 2005, s. 75)

(Terzibaşı, 2007, s. 62)

7) Mazhar Paşa'nın Kerkük Mutasarrıflığına Atanması Hakkında

Mazhar Paşa'nın Kerkük mutasarrıflığına atanması münasebetiyle Ya'kûb Ağa'nın söylediği manzumedir. Noktalı harflerin hesap edilmesiyle söylemiştir. Manzumenin son mısrası atama tarihi olarak H. 1289= M. 1872'yi vermektedir.

(Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün)

Şehrizūr'a mutasarrıflık ile bilikbāl
Sāye-bahş olduğunun eyleyeyim şükrün edā
Vaqt-i merhūnuna vābeste imiş ed'iyemiz
Hamdülillāh zuhūr eyledi te'sīr-i du'ā
Bu havālilere kim 'adli nighbān oldu
Fuḡarā māline göz diken ḡalur mı acabā
Dedi teşrīfine Ya'ḡūb muraşsa' tārīḡ
Müjdeler geldi meyāmin ile Mazḡhar Pāşā
مژدلهر كلدی میامن ایله مظهر باشا

$$7+10+10+50+10+900+2+300=1289$$

Sene H. 1289=M. 1872 (Ed-dīvānu'l-maḡtūt, s. 79) (Terzibaşı, 2007, s. 61)

(Haddad, 2005, s. 75)

8) Sâbit Paşa'nın Şehrizor Mutasarrıflığına Atanması Hakkında

Ya'ḡūb Aḡa, Sâbit Paşa'nın Şehrizor mutasarrıflığına atanması hakkında bir tarih kıtası söylemiştir. Tarih beyiti mu'cem olarak tertip edilmiş olup, “cevherî” kelimesi ile buna işaret edilmiş, tayin senesi olan H.1287=M.1870'i yalnız noktalı harflerin hesap edilmesiyle söylemiştir:

Ṣābit Paşa'nın Şehrizor'a mutasarrıflıḡla gelmelerine söyleyen tārīḡdir:

Şehrizūra mutasarrıf olub o 'ālī hūmem
Ki dinūr medḡ bülendinde felek müsned aña
Cevherî ḡarfiyle Ya'ḡūb didi tārīḡi
Geldi iclāl ü miyānıyla Ṣābit Paşa

كلدی اجلال و میانیله ثابت باشا

$$10+3+10+50+10+500+2+400+2+300=1287$$

Sene H. 1287=M. 1870 (Ed-dīvānu'l-maḥtūt, s. 91) (Haddad, 2005, s. 76)

9) Ya'kûb Ağa'nın Bağdat Valisi Necîb Paşa Tarafından Azledilmesi

Hakkında

Ya'kûb Ağa, H. 1262=M. 1845'te gerçekleşen azlini şu cümleyle takdim etmiştir:

“Sene 1262 Erbil mütesellimliğinden³ ‘azlimizin bâ-irâde-i Ḥazret-i Müşîri⁴

üzerimize defter-i giriftinde ba'zı hemşeriye hîṭâben söyleniyüp”

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Devr idüp gezse geze-yi hemşerîler bu çarhı

Bulamazsınız siz ḥâric-i ez-defter hîç bir çarhı⁵ (Haddad, 2004b, s. 66)

بوله مزسز سز خارج از دفتر هیچ برچرخى

b. Doğum ve Vefat Münasebetiyle Söylenen Tarihler

1) Oğlu Yûsuf'un Doğumu Hakkında

Şairin doğumuna tarih söylediği oğlu Yûsuf, hayata fazla tutunmamıştır:

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Çün 'inâyet kıldı baña ki ol Hudâvend-i Kādîr

³ Bu beyit ile Ya'kûb Ağa'nın 1262'de Erbil mütesellimliğinden (vergi tahsildarı, idareci, kaymakam) görevinden azledildiğini öğreniyoruz.

⁴ Hazre-i Müşîr derken Necip Paşa'yı kastediyor.

⁵ Bu beyitte vezin kusuru vardır.

Maḥz-ı luṭfindan bir evlād-ı müzekker dil-pezîr⁶

Naẓm-ı tārīḥ-i kudūm meymenese endūzına

Bir güzel maẓmūn o rükn-i ḥāme-i rengīn şarī

Çün elif zuhūrda eyyām üzre didi tārīḥini⁷

Geldi Yūsuf ‘āleme Ya‘kūb ola ‘aynuñ qarīr

كلدى يوسف عالمة يعقوب اوله عينك قرير

64+156+146+188+42+150+510=1256+1=1257

Sene H. 1257=M. 1841 (Ed-dīvānu'l-maḥṭūt, s. 12) (Haddad, 2004b, s. 63-64)

Bu beyitin 1. mısrasında şair “Çün elif zuhūrda eyyām” diyerek ikinci mısradaki hesaptan 1 sayısının artmasının, 2. mısrasındaki ebcet toplamı 1256’dır, bu sayıya 1 artıldığında 1257 tarihi elde edilir.

Ya‘kūb Ağa oğlu Yūsuf’un doğumu hakkında ikinci kez manzume söylemiştir:

(Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün)

Sāl-i tārīḥ-i beşāret bir de didi bir beşīr

Geldi Yūsuf ‘āleme Ya‘kūb ola ‘aynuñ qarīr

كلدى يوسف عالمة يعقوب اوله عينك قرير

Sene H. 1257 (Ed-dīvānu’l-maḥṭūt, s. 12) (Haddad, 2004b, s. 64)

⁶ Dil-pezîr, metinde dil-perîz yazılmış, anlam gereği düzeltilmiştir.

⁷ Eyyām, metinde eyyāmî yazılmış, vezin gereği düzeltilmiştir.

2) Şeyh Abdullah (Şeyhullah, Şeyh Kutbü'l-medâr) Vefatı Hakkında⁸

Erbil'in dinî şahsiyetlerinden olan ve "Kutbü'l-madâr" olarak tanınan Şeyh Abdullah'ın vefatı için söylenmiştir.⁹ Şeyh Abdullah, H. 1174=M. 1760 yılında Erbil'de doğmuştur (Şeyh Muhammed, 2002, s. 5). Mutasavvıf, zahit ve Kadiri şeyhi, batın ve zahir ilimlerini bir arada toplayan bir kimse olarak tanınmış, Erbil halkı tarafından sevilmiştir (Haddad, 2004b, s. 64-65).

Şeyh Abdullah'ın türbesi ve mezarı Erbil'in en işlek ticaret merkezi olan Şeyhullah'ta olup; Erbil Kalesi'nin güney kısmında, asil Erbillilerin yattığı Büyük Erbil Mezarlığı'nın kuzey bölgesindedir.¹⁰

Terzibaşı ve Haddad Şeyh Abdullah'ın vefatıyla ilgili dörder beytilik maznumeler yayımlamışlar. Beyitler içinde kelimeler bazı değişikliklere uğramasına rağmen vefat tarihini ifade eden son mısra H. 1259 olarak yazılmıştır.

Ata Terzibaşından;

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

Bu maḳāmuñ şāḫine bī-gūmān

Mu'taḳid ider kamu halk-ı cihā

Şeyhullah: Erbil'in dini şahsiyetlerinden biridir. Erbil'in Şeyhullah adı ile bilinen en işlek ticari merkezinden mezarı bulunuyor.

⁹ Erbil'de türbesinin giriş yapısında yazılıdır.

¹⁰ Türbeye ve mezarlığa ziyaretimiz esnasında molla Cemil Cercis Çakmakçı ile tanışma fırsatımız oldu. Aslen Erbilli olan Molla Cemil yıllardır orada hizmetkârlık yapmaktadır. Anlattıklarına göre Şeyh Abdullah'ın birçok kerameti vardır. Bu yüzden Erbil halkı ona saygı ve sevgide kusur etmemişlerdir. Türbede Şeyh Abdullah yanı sıra iki oğlu, eşi ve bir birçok müridi yatmaktadır.

Ḳādiride pīr-i kāmīl müstefāz

‘İlmiñ vaşfinda ḥod ‘aczim ‘ayān

Çün nidāyı irci‘ī gūş eyledi

Rūḥ-ı pāki cennete oldı revān

Hātīf-i ḡaybī didi ta‘rīḥini

Şeyḥ ‘Abdullāḥ idüp meyl-i cinān (Terzibaşı, 2007, s. 62)

شيخ عبدالله أيدوب ميلي جنان

910+142+23+80+104=1259

Haddad’ın aktardığı ise:

Belde-i Erbīl’in cānib-i ḡarbında medfūn Şeyḥ ‘Abdullāḥ ‘aleyhi'r-raḥmeniñ tārīḥ-i vefātıdır.

Bu maḳāmuñ şāḥibine bī-gümān¹¹

Mu‘teḳad ider hamu ḥalk-ı cihān

Ḳādiride pīr-i kāmīl müstefāz

‘İlminüñ vaşfinda ḥod ‘aczim ‘ayān

Çün nidā-yı irci‘ī kevḍer eyledi

Rūḥ-ı pāki cennete oldı revān

Hātīf-i ḡaybī didi ta‘rīḥini

Şeyḥ ‘Abdullāḥ idüp meyl-i cinān

شيخ عبدالله أيدوب ميلي جنا

¹¹ şāḥibine, şāḥine olarak yazılmış; anlam ve vezin gereği düzeltilmiştir.

910+142+23+80+104=1259

Sene H. 1259=M. 1843 (Ed-dīvān, s. 13) (Haddad, 2004b, s. 64)

3) Küçük Molla Ebubekir Efendi (Meley Buçuk)'nin Vefatı Hakkında

Küçük Molla Efendi ailesi, Erbil'de tanınan ailelerden biridir. Tarihî Erbil Kalesi'ndeki Büyük Kale Camii'nde İslami ilimlerin yayılması için büyük katkılar vermişlerdir. Aileden kimi imamlık, kimi hitabet ve kimisi de vaazlar vererek dinî faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Üçüncü Molla Ebubekir, "Küçük Molla" olarak ün kazanmıştır. Hem dedesi İkinci Molla Ebubekir Molla Ömer hem de babası Molla Osman, Erbil'in büyük din âlimlerindendi. Küçük Molla, H. 1192=M. 1778 yılında Erbil'de doğmuştur. Eğitimini babası Molla Osman, Ali Salih Hayderî ve Abdurrahman Rojbâyanî'den almıştır. H. 1242=M. 1826 yılında mollalık icazetini Bağdat'ta Ahmediyye medresesinde müderrislik yapan ve aynı zamandan hocası olan Abdurrahman Rojbâyanî'den almıştır. XIX. yüzyılda Erbil'de yaşayan büyük âlimlerden biri olmuştur (Şeyh Muhammed, 2002, s. 26) (İsmail, s. 104).

Küçük Molla H. 1272=M. 1855 yılında vefat etmiştir. Mezarı Erbil Kalesi'ne yakın olan ve ailesinin de bulunduğu Büyük Erbil Mezarlığı'ndadır.

Ya'kûb Ağa, Molla Küçük'ün H. 1272'deki vefatı için şu tarih manzumesini söylemiştir:

(Ata Terzibaşı 4 beyit aktarırken; Abdullah Haddad ise başlık, manzumenin birinci ve son beytini aktarmaktadır)

Küçük Molla ile mülâkkaḥ 'aleyhi'r-raḥme Ebā Bekir Efendi'niñ dārū'l-fenā

irtāhallerinde söylenen tārīḥ-i vefâtıdır

(Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün)

Ah Küçük Mollā itdi bî-vefâ dehre vedâ‘

Kim cihānda feyzyāb-ı ‘ilmine yokdır şümār

Zühd ü ver [a]ın ḥod nice ḥaḳḳ üzre ta‘rīf eyleyim

Bāyezīd-i ‘aşr idi ḥaḳḳında dense vechi va

Çün nidā-yı irci‘ide gūş kıldı bāl açıb

Murğ-ı rūḥ-ı pāki tuttu şāḥ-ı Tūbā qarār

Ḥarf manḳūṭ ile tā‘rīḥ-i vefātın didiler

Kıldı me‘vā dār-ı ‘uḳbāyı semmi Yar-i Ğār

قیلدى ماوى دار عقبایى سمى یار غار

100+10+10+10+100+2+10+10+10+10+1000=1272

Sene H. 1272=M. 1855 (Terzibaşı, 2007, s. 63) (Haddad, 2004c, s. 65)

Manzumede son mısranın noktalı harfleri ebcele hesabıyla değerlendirildikten ölüm yılı olan 1272 taihi meydana çıkmaktadır.

4) Molla Ahmed Bin Molla Resûl El-Garavî'nin Vefatı Hakkında

Molla Ahmed, Erbil Kalesi'ndeki Molla Davud Cami Mektebi'nde ders veren bir zattı. Bu medrese, Erbil Kalesi'nin içinde bulunan küçük bir camiydi. Molla Ahmed H. 1281/ M. 1864 yılındaki vefatı üzerine Ya'kûb Ağa, aşağıdaki tarihi söylemiştir:

Beyne'l-enām vā'iz Aḥmed Efendi ve müderrris Aḥmed Efendiyle meşhûr ve mezkûr olan zāt-ı şerīfiñ vefâtına söylenilerin tārīhidir:

(Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün)

Budur ol Ahmed Efendi be-nām

Ki ser-efrāz idi beyne’l-‘ulemā

Baħr-ı ‘ilm oldıgını ‘aşrında

Kimse inkār iremezdi ašlā

Gāh va‘z u gehī tedrīs ile

Giçirüb vaqt u zamānın ĥattā

Ƙıldı bu fānī cihāndan rıĥlet

Eyledi dār-ı beķāyı me’vā

Sāl-i tā’rīĥ-i vefātın itdi

Lafz-ı vā‘ızla müderris īfā (Haddad, 2004c, s. 66)

لفظ واعظله مدرس ایفا

$$6+1+70+900+40+4+200+60=1281$$

Manzumede son mısranın “Vā‘ız” kelimesinin toplamı 977; “Müderris”

kelimesinin toplamı 304 ve ikisinin de toplamı vefat tarihi olan H. 1281’e tekabil etmektedir.

c. İmar ve İnşa Faaliyetleri Münasebetiyle Söylenen Tarihler

1) Kerkük Kalesi’nde Cami İnşası Hakkında

H. 1254=M. 1838 yılında Hac Mustafa adında bir zat, Kerkük Kalesi’nde bir cami inşa etmiştir. Bunun üzerine Ya’kûb Ağa altı beyitlik tarih manzumesi söylemiştir.

Matla beyti:

Hoş ummar sene kıldı işbu cāmī’i

Ol semme fahr-ı ‘ālem Muştafā

Manzumenin son beytinde ise caminin yapıldığı H. 1254 yılını tarih olarak vermiştir:

Bu du‘āyı yazdı hem tārīh için

İtmesün Allah devābından cüdā

ايتمسون الله ثوابندن جدا

$$567+66+613+8=1254$$

Sene H. 1254(Ed-dīvānū’l-mahtūt,s. 1) (Haddad, 2004b, s. 63)

2) Kerkük’te Et-Talabani Camisi’nin Yapımı Hakkında

H. 1260=M. 1844 yılında şair Rıza Talabani’nin babası Şeyh Abdurrahman Şeyh Ahmet Et-Talabani, Kerkük şehrinde bir cami inşa ettirdi. Bununla ilgili Ya‘kûb Ağa on beyilik bir tarih manzumesi söylemiştir. Bu manzumenin başında bu cümle yer alır:

Fazîletlü ü maşîhetli Abdurrahman Efendi’nin Kerkük’de binā itdügi cāmi’iñ tārīhidir.

İlk ve son beyitleri yayımlanan manzume, caminin imar tarihi olarak H. 1260=M. 1844’ü vermektedir. Matla beytinde:

Ḥabbezā cāmi’-i ferḥunde ve ‘ālī bünyān

Muttaşıl şerkīsine tekye-i firdevs nişān

Son beyitinde ise H. 1260=M. 1844 yılını ifade eden mazuneyi yazmıştır:

‘Avni vāḥīd ile Ya‘kûb didi tārīhi

Cāmi‘ reşk cinān ma‘bed ‘Abdurrahman

جامع رشك جنان معبد عبدالرحمن

114+520+104+116+405=1259+1=1260

H. 1260=M. 1844 (Ed-dīvānū’l-mahtūt, s. 10-11) (Haddad, 2004b, s. 66)

3) Köysancak’taki Molla Bekir Ağa Cami’nin Yapımı Hakkında

Erbil’e bağlı bir ilçe olan Köysancak, H. 1260/ M. 1844 yılında Molla Bekir Ağa tarafında inşa edilince Ya‘kûb ağa onun hakkında bir tarih maznumesi söylemiştir.

Tā’rīhin bilmek ister iseñ

Altmışda yapıldı eşbu cāmi‘

التمشده يابدى اشبو جامع

Ya‘kûb Ağa bu manzumede lafzen “altmış” tarihini belirtmiştir.

4) Kerkük Altunköprü’de Yapılan Han Hakkında

Necip Paşa tarafından Kerkük’e bağlı Altunköprü kasabasında bulunan hanın (kervansarayın) yapımı için H. 1261=M.1845 yılında yazılan bir tarih manzumesidir:

Düşürdün bir güzel maẓmûn Ya‘kûb eyledi tā’rīh

Necīb Pāṣā-yı ‘ālī cāh yapıdı birinde bu hānı

نجيب باشايى على جاه يابدى برنده بو خانى

Sene H.1261 (Haddad, 2004b, s. 66)

5) Erbil Kale’sinde Bulunan Cami’in Yenilenmesi Hakkında

H. 1261/M. 1845 yılında Erbil Kale’sinde bulunan caminin Bağdat valisi tarafından yenilenmesi ve büyütmesi hakkında noktalı harflerle söylenen tarih

Şair, bu olaylı ilgili iki manzume söylemiştir. Her bmanzume iki beyitten oluşmaktadır. Ancak bunlardan sadece birisi Haddad tarafından yayımlanmıştır:

Derûn-ı Kāl‘a-ı Erbîl‘de vâkı‘ cāmi‘i devletlü Bağdad vālîsi tevsî‘ itdir zikre söylenen tā‘rîhdir.

Bu tarḥ-ı tâze şaffın kıbab ‘ālî nev inşā

Tamāmınınla çün oldı seddin ü sa‘yiye de cāmi‘

Hurûf-ı sâdeniñ gayrıyla Ya‘kûb eyledi tā‘rîh

Necîb Pâşanıñ itdir himmeti bu ma‘bed vâsi‘

نجيب باشانك ايتدر همتى بو معبد واسع

50+3+10+2+ 2+300+50+20+10+400+400+10+2+2=1261

Sene H. 1261 (Ed-dîvânü’l-maḥṭûṭ, s. 37) (Haddad, 2004c, s. 64-65)

6) Kerkük Barajı’nın İnşası ve İtmamı Hakkında

Şehrizur valisi Ali Paşa, Osmanlı Sultanı Abdülmecid emriyle H. 1270/M. 1853 yılında inşasına başlanan 1271’de tamamlanan, Sedd-i Kerkük olarak bilinen Kerkük Barajı hakkında söylenmiştir:

Cenab-ı ḥazret-i ‘Abdü’l-mecîd Ḥân-ı cihānbānı kim

Umûr-ı dîn ü devletde aña olsun Ḥudā yâver

Buyurdı Şehrizûr vālîsine kim şehr-i Kerkükde

Ḥarâb olmuş sedd-i âbı ide nev bünyân ser-tâ-ser

Kemine bendesi Ya‘kûb dâ‘i didi târîhin

Sedd ey dil-rübâ yapıdı ‘Ali Pâşâ ‘adl ur

سد ای دلربا یابدی علی باشا عدل اور

Sene H. 1270=M. 1853 (Ed-dīvānū'l-maḥṭūṭ, s. 87)

Ya'kūb Ağa, seddin tamamlanmasında ise şu beyitl'eri söylenmiştir:

Pādişāh-ı baḥr u berre şāhenşeh-i 'ālī-güher

Tācdār-ı nāmver ḥāmī-i dīn zıll-ı Ḥūdā

Vālī-yi vālā-nejād Şehrizūrda emr idüp

İde Kerkük ḥarāb olmuş sedd-i īn nev binā

Ben de Ya'kūb dā'ī söyledi tārīḥini

Oldı inşā-yı 'Alī Pāşā bu ḥüsn-i nev-serā

اولدى انشاى على باشا بو حسن نو سرا

51+362+110+304+8+118+56+261=1207

Sene H.1270=M. 1853 (Ed-dīvānū'l-maḥṭūṭ, s. 48) (Haddad, 2005, s. 73)

7) Şeyh Sa'īd Tekkesi'nin İnşası Hakkında

Şeyh Said, H. 1271/M. 1855 yılında Erbil dışında tekke veya cami inşa etmiştir.

Bu münasebetle söylenmiş beş beyitlik bir manzumedir. Ancak Abdullah Haddad 3 beyitini yayımlamıştır:

Ḥabbezā dār-ı dilārā vü cedīd

Ḥüsn-i inkār idemez çarḥ-ı 'anīd

Bābı it'ām-ı ta'ām için güşād

Oldığı ka'ş-şems olmuşdur bedīd

Ḥāme-i Ya'kūb tā'rīḥini didi

Yapdır bu mevzūn bināyı Şeyh Sa'īd

يابدر بو موزون بنايى شيخ سعيد

Sene H. 1271 (Haddad, 2004c, s. 65)

8) Kerkük'te İnşa Edilen Kışla Hakkında

Kışla, dönemin Bağdat Valisi Muhammed Namık Paşa'nın isteğiyle Kerkük'te H. 1280/M. 1863'te yapıldı. Ya'kûb Ağa bu kışlanın yapılışı için tarih manzumesi söylemiştir. Bu manzume hakkında Terzibaşı altı, Haddad ise üç beyit yayımlamıştır:

Şehenşāh-ı mu'azzam Hāzret-i 'Abdü'l-'azīz Hānı
Hūdā pāyende itsin taht u tāt u şān ü şevketle

O şāhenşāh-ı cengāver o sultān-ı sipehperver
Tefavvuk eyledi eslāfina teksīr-i kuvvetle

O şāh-ı 'ādil ü ālī-nijād u saltānatpīrā
Cihānı ser-te-ser ma'mūr kıldı nev imāretle

Hūdāvend-i cihānbānın kemāl-i 'adl u dādıyla
Hezāran kışlalar inşā olup dolmakta 'akerle

Bu tarh-ı nevedā vü dilgüşā vü cānfezānın kim
'Azīziyye deñildi nāmına nāmī-i devletle

Naẓif Yūsuf gibi ta'rīḥ-i tāmın söyledi Ya'kūb

Sipāh-ı devlet-i İslāma lāyık oldu bu kışla (Terzibaşı, 2007, s. 64)

سپاه دولت اسلامه لایق اولدی بو قشله

$$68+440+137+141+51+8+435=1280$$

Abdullah Haddad bu olayı ilgili üç beyit yayımlamıştır. Son beytin ikinci mısrası olan tarih Ata Terzibaşı'nda da mevcuttur:

Şehenşāh-ı kerem göster hu'd bu ma'dalısa perver
Kavlu bedr-i zāt Maḥmudü's-şıfātı 'āleme kıble

Buyurdı Şehrizūr vālisi Taḳīyüddīn Pāşāya
Bu 'ālī kışlayı bünyād kıldı ḥüsn-i himmetle

Didi Ya'kūb dā'ī rūz-ı itmāmında tā'rīhin
Sipāh-ı devlet-i İslāma lāyık oldu bu kışla

سپاه دولت اسلامه لایق اولدی بو قشله

Sene H. 1280/M. 1863 (Ed-dīvānu'l-mahtūt/ s. 81) (Haddad, 2005, s. 75)

d. Önemli Olaylar Münasebetiyle Söylenen Tarihler

1) Bağdad'da Zevra Gazetesi'nin Çıkması Hakkında

Mithat Paşa'nın 1869 yılında Bağdat valiliği sırasında çıkarttığı vilayet gazetesi olan Zevra Gazetesi, Türkçe ve Arapça olmak üzere iki dilde yayınlanmıştır. Gazetenin son sayısı 1 Mart 1917 tarihinde Salı günü çıkartılmıştır. Gazete'nin kırk

sekiz yıllık yayın hayatı böylece sona ermiştir. (Ersoy, 2014, s. i)

Ya'kûb Ağa, Zevra'dan haber aldığı tarih olarak H. 1288/M. 1871'i vermektedir.

Yeni mebhâdlerle bak düşmesin elden gazet

Ne biner köhne hikâyât Cem ü Dārâdan

Didi Ya'kûb bu nev-sâle muraşşa' târîh

Bakayın tâze haberler alayın Zevrâdan

باقه ين تازہ خبرلر اله ين زورادن

$162+407+602+10+107=1288$

Sene H. 1288=M. 1871(Ed-dîvânü'l-mahtûṭ, s. 91) (Haddad, 2005, s. 76)

2) Erbil'e Telgraf Hattı Çekilmesi Hakkında

Ya'kûb Ağa, H. 1286=M. 1869 yılında Erbil'de telgraf hattının çekilmesine dair söylenmiş 2 tarih maznumesi vardır. Birinci manzumede:

Çün çekildi hattı-tel naşb oldı bunda makine

Zîb u fer başş eyledi bi'l-cümle Erbil ehline

Eyleyem hevâ edâ diyü şükrânesin bu ni'metiñ

Aldı kırtâs u qalem Ya'kûb-ı dâ'î eline

Ta'miyeyle¹² hâ deyince yazdı târîh-i nev

¹² Tâacüble gibi okumak lazımdır (Hızl.).

Telğrafa mā'il ol ammā ٲorğunma teline

تلغرافه مائل اول اما طورقنمه تلنه

$$1000+200+1+80+5=1286$$

Sene H. 1286=M. 1869 (Ed-dīvānū'l-maḥtūt, s. 93) (Terzibaşı, 2007, s. 63)

Bu kıta Erbil'de telgrafın tesisine dair yazılmış latif bir eserdir. Temiyeli biçimde söylenen tarih Hicri 1281 yılını gösteriyor. Şöyle ki telgraf sözünün teli hesaba katılmayarak sadece grafın harfleri ebcet hesabıyla değerlendirilir.

Ta'accüble (hā) diyince yazdı tāriḥi nevi

Telğrafa mā'il ol teline ٲoğunma kıl hāzer

تلغرافه مائل اول تلنه طوقنمه قيل حذر

$$1000+200+1+80+5=1286$$

Sene H. 1286 (Haddad, 2005, s. 76)

Şair, bu kıtada ise bazı kelimeleri değiştirerek (Graf) kelimesinin toplamı olan 1281 ve (ha) kelimesinin toplamı olan 5'i toplayarak 1286 yaparak tarihini söylemiştir.

Sonuç

Tarih manzumeleri, yıkılan bir yapının, ismi unutulmuş bir kimsenin varlığının delili olması bakımından önemli metinlerdir. Bu çalışmada, Erbilli divan şairi Ya'kûb Ağa'nın tespit edilebilen tarih manzumeleri tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. Aşağıda sonuçlar maddeler halinde sıralanmaktadır:

2. Ya'kûb Ağa'nın bir divanı olduğu bilinmekle birlikte, söz konusu divan tüm çabalarımıza rağmen elde edilememiştir.
3. Tespitlerimize göre Ya'kûb Ağa, 23 adet tarih manzumesi söylemiştir. Bunlardan 8'i görevlendirme, 1'i görevden alınma, 1'i doğum, 3'ü vefat, 8'i imar
4. ve inşa, 2'si önemli olaylara dairdir.
5. Ya'kûb ağa'nın söylediği tarihlerin 23 adedi Abdullah Haddad tarafından Barış Dergisi'nde, 7 adedi de Ata Terzioğlu'nun "Erbil Şairleri" adlı kitabında Latin harfli olarak yayımlanmıştır. Terzibaşı'ndaki manzumeler Haddad da mevcuttur.
6. Çalışmamızda Ya'kûb Ağa'nın tarih manzumelerinin toplam beyit sayısı, 62'dir. Bu beyitlerden 1'i Farsça'dır.
7. Ya'kûb Ağa'nın tarih manzumeleri hem edebî hem de tarihî yönüyle önemli bir yer teşkil etmektedir.
8. Bazı beyitlerde vezin kusuru görülmektedir. Ayrıca bazı manzumelerde mana ve vezin gereği düzeltmeler yapılmıştır.
9. Ya'kûb Ağa, Irak'ta cereyan eden birçok olay için tarih manzumesi yazmıştır. Şairin bu ülkedeki olaylara hakim olduğu görülmektedir.
10. Tarih manzumelerini sunarak caize alma adedine rağmen, Ya'kûb Ağa'nın böyle bir niyeti olmadığını, tamamen entelektüel bir kimlikle olayları gündemine aldığını düşünmekteyiz. Zira şairin tarih manzumeleri, birine sunulacak uzunlukta değildir.

Kaynakça

- Al-Saqee, A. H. (2023). **Kerküklü Mehmed Sâdık'ın Şiirlerindeki Tarîh Manzûmeleri Üzerine Bir İnceleme**. Journal of Kirkuk University Humanity Studies, 53.
- Al-Saqee, A. H. (2024). **Sâfi Hîrânî'nin Türkçe Şiirleri Üzerine Bir İnceleme**. Journal of Kirkuk University Humanity Studies, 3.
- Demirel, Ş. (2008). **Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme**. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 373.
- Ersoy, M. (2014). **Zevra Gazetesi** (S. 1-100)'nin transkripsiyon ve değerlendirmesi. Yüksek lisans Tezi .Kilis: 7 Aralık Üniversitesi.
- Haddad, A. (2004a). **“Ed-edivan El-Mahtut Li'l-şair El-Erbilli Yakub Aga”**. Barış. Erbil. Temmuz, S.17. IKB Kültür Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü.
- Haddad, A. (2004b). **“Ed-edivan El-Mahtut Li'l-şair El-Erbilli Yakub Aga”**. Barış. Erbil. Ekim, S.18. IKB Kültür Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü.
- Haddad, A. (2004c). **“Ed-edivan El-Mahtut Li'l-şair El-Erbilli Yakub Aga”**. Barış. Erbil. Aralık, S.19. IKB Kültür Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü.
- Haddad, A. (2005). **“Ed-edivan El-Mahtut Li'l-şair El-Erbilli Yakub Aga”**. Barış. Erbil. Şubat, S.20. IKB Kültür Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü.

Yakıt, İ. (2003). **Türk-İslâm Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme**.
İstanbul: Ötüken Yayınları.

كركوك للدراسات الإنسانية

عدد خاص بنشر وقائع المؤتمر العلمي الثالث (العلوم الإنسانية أساس الارتقاء الفكري للمجتمع للمدة 2-1 - حزيران 2025)

İsmail, Z. B. (tarih yok). El-Mesid El-Cami' Bi-Kale Erbil. Şaneder.S.2. 104.

Karabey, T. (2011). **"Tarih Düşürme" Maddesi**. TDV İslam Ansiklopedisi, C. 40. Ankara: TDV Yayınları. 80-82.

Küçük, C. (1988). **"Abdülaziz" Maddesi**. TDV İslâm Ansiklopedisi, C.1. İstanbul: TDV Yayınları. 8

Şeyh Muhammed, Ş. (2002). **El-Âsâr El-Dinniyye fi Erbil**. Erbil: ITC Türkmen Kültür Müdürlüğü.

Terzibaşı, A. (2007). **Erbil Şairleri**. İstanbul: c.1-3, İstanbul: Kerkük Vakfı.

